

Opponensi vélemény

Kozma Gábor „A posztindusztriális települések modern funkcióinak társadalomföldrajza” c. akadémiai doktori disszertációjáról

Üdvözlendő, hogy a sport és testgyógyászat is helyet kap – MTA doktori disszertációként előkelő helyet – a magyar társadalomföldrajzban, többek között az egészségügyi földrajz, a bűnföldrajz, a táplálkozási földrajz (s leágazásaként a városi legendárium szerint a kocsmaföldrajz), a közterületi névadás „földrajza”, a moziföldrajz vagy az anyagi ellenszolgáltatásként nyújtott testi szerelem földrajzi vonatkozásai és így tovább mellett. Kétségtelen, hogy a földrajzi tér, a földrajzilag értékelhető objektumok – mint a települések, helyi társadalmak, infrastruktúra, a helyek géniusza stb. – s a sport számos megnyilvánulása közötti összefüggések, kölcsönhatások, sztohasztikus kapcsolatok állapíthatók meg, ha esetenként trópusi országok versenyzői is rajthoz állnak alpesi síversenyeken, s van tudomásunk neves holland alpinistáról is. A két fogalom – ti. a földrajzi tér és a sport – kapcsolata tehát nyilvánvaló, vizsgálata indokolt. Ezért némiképp *meglepő*, hogy a Disszertáns tartózkodott a sportföldrajzi vizsgálat deklaratív felvállalásáról, s disszertációjának címében a posztindusztriális települések modern funkcióinak társadalomföldrajzi vizsgálatát ígéri.

Ez a címadás azonban több szempontból is félrevezető, illetve vitatható. Természetesen a települések jónéhány egyéb – úgymond modern – funkcióval rendelkeznek a sport mellett, s ezekről nem esik szó az értekezésben, másrészt megkérdőjelezhető, hogy a sport „modern” funkció é, figyelembe véve pl. az olimpiák ógörög gyökereit, a római gladiátorjátékokat, a középkori lovagi tornákat, a turistalátványosságként funkcionáló középkori firenzei labdarúgópályát s az ott tartott egykori mérkőzéseket és így tovább.

Ezzel elérkeztünk a disszertáció „általános” részéhez (Bevezetés, a témakör elméleti megalapozása). Ez a tematikus egység tömören megadja a disszertáció tárgyának – tárgyainak – elméleti hátterét, a posztindusztriális város fogalmát, a sport helyét, szerepét a posztindusztriális településekben. A fejezet széleskörű szakirodalmi tájékozottságra alapozva összegzi a kérdéskört, a „posztmodern” jelenségek jellemzőit, a településfogalom formálódását az idők folyamán; a Disszertáns maga is továbbfejleszti a település fogalmát, pontosabban Tóth József ún. tetraéder modelljét, s a gazdasági, társadalmi, műszaki és természeti szférák mellé egy új szférát illeszt a modellbe, mégpedig a közigazgatási szférát, s ezekből megalkotta a települések „csonkagúla” modelljét. Én a magam részéről ezt *új tudományos eredménynek* fogadom el, megjegyezve, hogy egykori ásványtani tanulmányaimra alapozva még további definíció-alkotás lehetőségét is elképzelhetőnek tartom (oktaéder, dodekaéder, ikozaéder stb.).

E tematikai egységhez két megjegyzése van az opponensnek. Egyrészt elismerve, hogy a sport, különösen a versenysport – s „holdudvara” – kiteljesedése az újkor, s benne a posztindusztriális kor eredménye, de a Disszertánsnál nagyobb szerepet tulajdonítanak a korábbi korok „fejleményeinek”; a Szerző inkább a 18–19., de méginkább a 20. század eredményének tartja a települések „jóléti tevékenységének” megjelenését, a szabadidős tevékenységek kialakulását. De a „hatalom” már az ókorban alkalmazta a „Panem et circenses” gyakorlatát, a németalföldi városok már a koraújkorban begina-házak tucatjait működtették, s a szabadidő eltöltésének „közösségi” formái közül ne feledkezzünk meg az egyházi körmenetekről, farsangi mulatságokról, a vásárokról, a képmutogatókról, igricekről, a bordélyházakról.

Másik megjegyzésem a „sport” fogalmával kapcsolatos, megvallva, hogy magam e kérdésben dilettáns vagyok. A Disszertáns által is elfogadott definíciót túl tágnak tartom – e meghatározás szerint pl. egy kocsmai verekedés, tüntetők és rendőrök összecsapása, egy testi fenyegetés aktusa is sportnak számítana, hogy pikánsabb példákat ne is említsek –, másrészt kizárja a sportok sorából pl. a sakkot vagy a bridzst.

A dolgozat terjedelmének zömét az empirikus vizsgálatok teszik ki. Ezeket két nagy tematikus egységbe foglalta a Szerző. Az első tematikus egységben tárgyalta az egyes települési szférák sporttal kapcsolatos megnyilvánulási formáit, a közöttük mutatkozó kapcsolatokat. Ezek részletes taglalása nem lehet egy opponensi vélemény feladata. Külön alfejezetek tárgyalják a települések gazdasági, társadalmi, infrastrukturális szférái s a sporttevékenységek kapcsolatát, a helyi önkormányzatok sporttal kapcsolatos tevékenységét. A Disszertáns igen széleskörű adatbázis alapján elemez, ezen adatbázis jelentékeny hányada saját adatgyűjtésének eredménye: Így a hozzáférhető adatbázisok (mint a Cég-Kód-Tár, a Magyar Államkincstár adatai, az Eurobarométer stb.) mellett – melyek esetében is lehetőleg a felmérések eredeti nyers adatait használta a Disszertáns, így sokkal részletesebb vizsgálatokra nyílt lehetőség – saját adatgyűjtést folytatott, részben Hajdú-Bihar megye 22 településében kérdőíves felmérést végzett a lakosság körében, s 143 település önkormányzatához fordult a sporttal kapcsolatos adatokért (110 válasz érkezett, ami figyelemreméltó eredmény), térképelemzés alapján alkotott képet a sportlétesítmények településeken belüli elhelyezkedéséről stb. A sporttal kapcsolatos gazdasági mutatók – a sportra fordított összeg GDP-hez viszonyított aránya, a sporttevékenységekhez kapcsolható foglalkoztatás, a sportra fordított összegek forrásai stb. – a településállomány különböző kategóriái szerint kerültek elemzésre. A Disszertáns következetesen alkalmazta a típusalkotás módszerét. A települések társadalma és a sport közötti kapcsolatok elemzése során vizsgálta a Disszertáns a helyi társadalmak sportolási hajlandóságát, e hajlandóság alakulásának okait (településtípusok közötti különbségek, a sportlétesítmény ellátottság hatásai, az anyagi kondíciók befolyása stb.), a sport területén tevékenykedő nonprofit szervezetek szerepét.

Újszerű a versenysportot szolgáló létesítmények településeken belüli elhelyezkedésének vizsgálata, figyelemmel a 20–21. század folyamán változó gyakorlatra, preferenciákra, a telepítő tényezők szerepére.

Meglepő, hogy a területfejlesztési irányzatok, preferenciák, ideológiák (illetve a mögöttük meghúzódó politikai preferenciák) s a sporttevékenységek földrajzi allokációja közötti kapcsolatokra nem tért ki a Szerző, s az egyes sportegyesületek „mögött álló” szurkolói csoportok társadalmi jellemzőit sem érinti. Triviális példa erre az NB I-es labdarúgó bajnokságban szereplő csapatok összetétele s a változó gazdaság- és településpolitika, s a „hivatalos” ideológia közötti összefüggés. (Az ötvenes években a bányászati-nehézipari központok csapatainak dominanciája – Tatabánya, Dorog, Salgótarján, Komló, Ózd, Diósgyőr –, majd Budapest túlsúlya, hogy aztán a megyeszékhelyek csapatai kerüljenek túlsúlyra – Kaposvár, Veszprém, Eger, Békéscsaba, Nyíregyháza –, hogy a jelen helyzetről ne is beszéljünk.)

Ezután tér ki a disszertáció az önkormányzatok sporttal kapcsolatos tevékenységére. Véleményünk szerint ez a fejezet több, nem releváns részletet is tartalmaz. Nem érezzük szükségét pl. a sportfeladatoknak az önkormányzatok szervezeti rendszerében elfoglalt helyzete elemzésének, mivel ennek közvetlen földrajzi hatásai minimálisak, s az önkormányzatok sporttal kapcsolatos jogszabályalkotó tevékenysége értékelésének. (Márpedig e kérdések foglalják el a disszertáció szövegének 7,3%-át!)

A disszertáció másik nagy tematikai egysége a „települési szférák közötti sporttal kapcsolatos kölcsönhatások” címet viseli. Véleményem szerint ez a fejezet a „települési szférák és a sporttevékenységek közötti kölcsönkapcsolatokat elemzi. A fejezet címe tehát félrevezető. Kitetszik ez rögtön az első alfejezet esetében; ennek címe „A természeti szféra

hatásának települési vonzatai”. Ebben az alfejezetben ugyanis arról esik szó, hogy pl. a domborzat vagy az éghajlat hogyan hat a sporttevékenységekre, – eredményekre – pl. a tengerszint feletti magasság hogyan befolyásolja az atlétikai eredményeket –, s nem arról, hogy a domborzat, pl. a tagolt domborzat hogyan alakítja a településszerkezetet, a települések alaprajzát stb., amire a címből következően várni lehetne.

A fejezet egyébként jó összegzése a természeti körülmények és a sporttevékenységek összefüggéseinek.

E fejezetben esik szó a sportberuházásoknak a városfelújításokban játszott szerepéről (külföldi példák alapján is), az infrastruktúra és a sport kölcsönhatásairól, a társadalmi hatásokról. Ugyancsak e fejezet részét képezik a debreceni helyzetet bemutató esettanulmányok, melyek plasztikussá teszik a fenti összefüggések konkrét megjelenését.

A disszertáció tömör összeggel zárul („Következtetések” c. fejezet). Ebben 8 pontban foglalja össze a Disszertáns vizsgálatainak konkrét eredményeit, az ezekből levonható következtetéseket, pl. hogy „... az urbanizáltsági szint emelkedésével a sportolási hajlandóság növekedése figyelhető meg”, vagy hogy a sport „... városfejlesztésben betöltött szerepe a XX. század folyamán jelentős változáson ment keresztül Nem átütő erejű felismerések ezek, de kellő mennyiségű új tudományos eredményt jelentenek a disszertáció elbírálásakor.

Külön kell említenünk a 16 oldalt kitevő irodalomjegyzéket, amely akár önálló műként is megállná a helyét, mint a sportföldrajz ajánló bibliográfiája.

Néhány, inkább a lektor, mint az opponens feladatkörébe vágó megjegyzés:

- A mellékelt térképek a rosszul megválasztott térképi jelek miatt alig olvashatóak.
- Egyes táblázatok, melyek a lakossági kérdőívek válaszait tartalmazzák „igen – nem” bontásban, megadják az igen és a nem százalékos arányát s a kettő összegét (amely természetesen 100%); ennek akkor volna értelme, ha a válaszok között szerepelne pl. a „talán” vagy a „tudja a fene” rovat is.
- A Debrecenről közölt térképek egyikén ábrázolt terület a szövegben „Vénkert”-ként szerepel, a térképen „Újkertként”. (Mint egykori debreceni, ráadásul újkerti lakos, az utóbbira szavazok.)

A disszertáció gördülékeny stílusban íródott, gondosan kivitelezett formában került benyújtásra.

Az értekezést végigolvasva maradt az opponensben némi hiányérzet. Hiányoltam a vizsgálati eredmények szintetizálását, földrajzi általánosítását, a regionális sajátosságok megfogalmazását (feltéve,

hogy vannak ilyenek). Ezt a „slusszpoént” nem helyettesíti a részeredmények pontokba szedett összegzése.

A „csonkagúla” modellt s a „Következtetések” 4., 6. és 8. pontját új tudományos eredménynek fogadom el, s a doktori művet nyilvános vitára alkalmasnak találom.

Budapest, 2018. 01. 15.

Beluszky Pál
kut. prof. Emeritus
s.k.